

Ivadas

Faustyno Łopatyńskiego biografija sutampa su itin sudėtingu XIX a. Lietuvos visuomeninio gyvenimo laikotarpiu: jo vaikystę (buvo šešerių) lydėjo 1831 m. sukilimo nuslopinimas ir baudžiamieji imperinės Rusijos valdžios veiksmai, gyvenimo ir meninės brandos metus kaustė posukiliminių represijų ir politinės cenzūros gniaužtai, į kuriuos Lietuva pateko po kito, 1863–1864 m., nesėkmingo sukilimo. Šie visuomenę stipriai supurtę įvykiai palietė ir kultūrinį visuomenės sluoksnį: uždarius Vilniaus universitetą (1832), to paties likimo sulaukė daugelis mokyklų, katalikų bažnyčių ir vienuolynų (pastarųjų po abiejų sukilimų uždaryta daugiau nei 50), išstremta daug kultūros žmonių, tarp jų ir muzikų, poetų, fotografų. Kaskart stiprėjančios rusifikacijos kulminacija buvo po 1863–1864 m. įvykių įsigaliojęs lietuviškos spaudos ir raidyno draudimas, pasiūlęs lotynų abėcėlę pakeisti kirilica. Bet ir šiam tautinį orumą žeminančiam potvarkiui stiprėjo atoveiksmis: lietuviškas knygas spausdino Mažojoje Lietuvoje, JAV, pasiaukojamą darbą vykdė knygnešiai.

Po 1831 m. sukilimo pralaimėjimo dalis Lietuvos bajorijos neprarado vilties ir siekio atgaivinti valstybę, išsaugoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) kultūros tradicijas. 1842 m. uždarius Vilniuje ir Medicinos chirurgijos akademiją, o Dvasinę (Romos katalikų) akademiją perkėlus į Sankt Peterburgą, grafas Eustachijus Tiškevičius įgyvendino itin reikšmingą Lietuvai projektą – įkūrė Vilniaus laikinąją archeologinę

komisiją (VLAK) ir Senienų muziejų, telkusius apie save patriotiškai susipratusių kultūrinį sąjūdį, be mokslinės, edukacinės, muziejinės veiklos, puoselėjusius Vilniaus universiteto atkūrimo idėją. VLAK turėjo kelias dešimtis narių ir muziejaus rėmėjų iš visos Lietuvos, tarp jų buvo ir aiškiąs lietuvių puoselėjančios orientacijos asmenybės, su kuriais kolegiškai artimai bendravo ir bendradarbiavo F. Łopatyński: Mikalojus Akelaitis, Adamas Honory'is Kirkoras, Władysławas Syrokomla (tikr. Ludwik Kondratowicz) ir kt.

Visiškai nutautinti ir izoliuoti nuo Vakarų Europos ir pasaulio valstybingumo netekusios Lietuvos buvo neįmanoma. Per imperinės cenzūros užkardas iš įvairių kraštų skverbėsi meno, mokslo, kultūros pažanga, „tautų pavasariu“ vadinamų nacionalinių judėjimų idėjos. Apšvietos postulatai ir romantizmo siekliai gaivino Lietuvos istorijos pažinimą, skatino dėmesį lietuvių kalbai. Pačioje Rusijoje būta liberalesnių „atšilimo“ laikotarpių, kurie vienaip ar kitaip buvo naudingi ir Lietuvos visuomeniniam bei kultūriniam gyvenimui. Kartu su natūraliu miestų poreikiu augti plėtėsi ir Vilnius. XIX a. sukurtas dabartinis miesto centras (Naujamiestis), amžiaus viduryje pradėtas tiesti ir suformuotas Gedimino (tuomet Šv. Georgijaus) prospektas. XIX a. II pusėje pastatyti daugelis pastatų šalia Lukiškių aikštės, taip pat dabartinėse Vilniaus, Jogailos, J. Basanavičiaus, Mindaugo gatvėse ir jų apylinkėse. Vilnius telkė įvairių profesijų ir socialinių luomų gyventojus, didelė jų dalis buvo intelektualioji inteligentija. Visoje Rusijos imperijoje buvo diegiamos epochinės technikos naujovės. XIX a. II pusėje Vilnius buvo kur kas greičiau pasiekiamas pasauliui telegrafu (pirmoji telegrama iš Vilniaus išsiųsta 1859 m.) ir geležinkeliu (Sankt Peterburgas–Varšuva (per Vilnių) nutiestas 1862 m.).

Technikos pažanga atvedė į gyvenimą fotografiją: pradžioje tai buvo dagerotipai – atvaizdai ant metalinių plokštelių (Lietuvoje nuo 1839 m.).

Viena pirmųjų fotografijos ateljė Vilniuje įsikūrė 1845 metais. Nuo amžiaus vidurio, kai fotografuoti pradėjo F. Łopatyńskis, per trumpą laikotarpį mieste vienas po kito ėmė darbuotis šios srities meistrai: Aleksanderis Władysławas Straussas, Albertas Swieykowskis, Abdonas Korzonas, Józefas Czechowiczius ir kt.

Traumines patirtis išgyvenančio Vilniaus kultūrinis gyvenimas nebuvo tolygus, tačiau F. Łopatyńskio aktyvios veiklos pradžia mieste sutapo su ryškiu jo pagyvėjimu: itin svarbi proveržiui buvo kompozitoriaus Stanisławo Moniuszkos veikla iki 1858 metų. Paskiri faktai liudija apie tai, kad S. Moniuszko ir F. Łopatyńskis pažinojo vienas kitą, be to, juos vienijo W. Syrokomlos asmenybė, abu artimai su juo bendravo: S. Moniuszko parašė dainų pagal žymiojo poeto žodžius, muziką jo eiliuotos apysakos iš Lietuvos istorijos „Piaštų dukra“ aštuntai scenai „Lietuvių žygio daina“, jo poezija buvo sektinas pavyzdys F. Łopatyńskui. Žymus mokslininkas ir muzikas Janas Karłowiczius, rinkdamas žinias S. Moniuszkos biografijai, dėl trūkstamų duomenų kreipėsi ir į F. Łopatyńskį, žinodamas, kad jis gali jų turėti. Visas savo itin gerbiamo W. Syrokomlos 6 deš. parašytas pjeses F. Łopatyńskis galėjo pamatyti Vilniaus miesto teatro scenoje, kurio finansinės padėties gerinimu rūpinosi abu, tuo tikslu organizuodami labdaros koncertus.

Itin intensyvaus 6 ir 7 deš. miesto teatrinio bei koncertinio sąjūdžio dalyviu buvo ir F. Łopatyńskis. Šiuo požiūriu Vilnius lenkė kitus gubernijos miestus. Tiesa, nuolatinių muzikos kolektyvų buvo nedaug, bet atliekant sudėtingesnius kūrinius koncerte ar operas teatro scenoje talkino mėgėjais vadinti tikri profesionalai – dvarininkai, turtingi miestiečiai, muzikos ir vokalo mokėsi užsienyje. Reikalui esant, buvo surenkami šimto asmenų ir didesni muzikos kolektyvai, papildomas teatro orkestras. Antai, 1862 m. Katedroje ir Šv. Jonų bažnyčioje atlikta Josepho Haydno

oratorija „Septyni paskutiniai mūsų Išganytojo ant kryžiaus žodžiai“; orkestrui ir dainininkams vadovavo vilnietis kompozitorius Ludwikas Nowickis, su kuriuo F. Łopatyński dažnai drauge dalyvaudavo koncertuose ir kuris netrukus, kaip sukilimo rėmėjas, buvo ištremtas į Ufą prie Uralo kalnų. Lituanistiniu požiūriu svarbus įvykis buvo 1877 m. Vilniuje lietuvių kalba atlikta J. Haydno oratorija (ar jos fragmentai) „Pasaulio sutvėrimas“; grafo Reinoldo Tyzenhauzo paprašytas į lietuvių kalbą jos tekstą išvertė kunigas Silvestras Gimžauskas.

Netenka abejoti, kad smuikininkui ir muzikos mokytojui F. Łopatyńskiui rūpėjo profesionalių atlikėjų viešnagės, kurių tikrai netrūko. Jis turėjo galimybę klausytis pasaulietinį repertuarą pristatančių tokių žinomų menininkų kaip smuikininkai Apolinary'is Kątskis, Henrykas Wieniawskis, Adrienas Pierre'as Béro, Václavas Matėjus Matoušek-Linda, pianistai Antonis Kątskis, Józefas Wieniawskis, Rudolfas Willmersas, Ludwigas Volange, Seymouras Schiffas, Alexanderis Dreyschockas, Ingeborga ir Hansas von Bronsart, Antonas Rubiņšteinas ir daugelis kitų.

Sunkių posukiliminiu laikotarpiu akivaizdžios atgavimos suteikė išskirtinė smuikininko Wolfo Ebanno veikla: daugiau nei du dešimtmečius (1864–1888) šis Lietuvos virtuozas vadovavo Miesto teatro orkestrui, dalyvavo koncertuose (dažnai ir organizavo juos), kuriuose pasirodydavo ir F. Łopatyński.

Žinoma, ir iki 1863–1864 m., ir vėliau kultūriniu centru išliko Miesto teatras, nors išgyvenęs skausmingas priverstines deformacijas. Vilniuje anksčiau nei Varšuvoje ar Sankt Peterburge buvo galima pamatyti kai kurias Alexandre'o Dumas (tėvo) ar Victorio Hugo pjeses po jų premjerų Vakarų Europoje, taip pat Lenkijos ir Rusijos sostinėse nė nerodytą tuo metu vokiečių dramaturgo Heinricho von Kleisto kūrybą. Miesto teatro repertuare buvo net savo tėvynėje nedažnai sceną išvystančių prancūzų

romantiko Alfredo de Musset kūrinų, madingų prancūzų autorių Octave'o Feuillet ir George Sand veikalų. Ir toliau buvo rodomi cenzūros nemėgstamas Williama Shakespeare'o „Hamletas“ ir draudžiami Friedricho von Schillerio „Plėšikai“, operų repertuare – Vincenzo Bellini, Giuseppe's Verdi, Gaetano Donizetti ir daugelio kitų kompozitorių veikalai. Pirmąkart lenkų kalba savo jėgomis teatras parengė V. Bellini „Normą“ (1861). 1860 m. Vilniaus miesto teatre pastatytai S. Moniuszko 4 veiksmų operai „Halka“ (IV veiksmui) ir Carlo Maria von Weberio operai „Laisvasis šaulys“ dekoracijas tapė dailininkas A. W. Straussas, kurio fotografijos ateljė netrukus pradėjo dirbti F. Łopatyńskis.

Atsitokėjęs po 1863–1864 m. sukrėtimų gerėjo meno edukacijos padėtis. Steigiamų mokyklų neaplenkė vakarietiškos tradicijos: tai buvo didelis jų vadovų nuopelnas. 1873 m. prestižinę Rusų muzikos draugiją (įkurta Sankt Peterburge 1859 m.) paskelbus Imperatoriškąja, jos skyrius atidarytas Vilniuje, o 1874 m. prie jos pradėjo veikti muzikos mokykla (direktorius W. Ebannas), į kurią dėstyti smuiką pakviestas ir F. Łopatyńskis. Šios ugdymo įstaigos reikšmė palaiapsniui vis stiprėjo: XX a. pradžioje joje mokėsi būsimasis pasaulinio garso virtuozas smuikininkas Jascha Heifetzas ir kiti žymūs Lietuvos muzikai. 1866 m. savo veiklą pradėjo Vilniaus piešimo mokykla (direktorius Ivanas Trutnevas), kurią lankė dailininkas ir fotografas, F. Łopatyńskio bendradarbis fotoateljė Stanisławas Filibert'as Fleury; vėliau, panašiu metu kaip J. Heifetzas muzikos mokykloje, šioje piešimo mokykloje mokėsi būsimasis pasaulinio garso skulptorius Jacques'as Lipchitzas.

Dėl netolygios socialinio ir kultūrinio gyvenimo tėkmės nevienodai palankiai klostėsi žmonių asmeniniai bei profesiniai likimai. Tragiškų politinių įvykių refleksijos nuolat tvyrojo Lietuvos visuomenėje. Kita vertus, nors ir patyrę skaudų pralaimėjimą, abu XIX a. sukilimai tik dar

labiau kurstė patriotines gyventojų nuotaikas buvusios LDK kraštuose. Paskiri, bet iškalbingi faktai byloja apie tokių nuotaikų apraiškas F. Łopatyńskiego šeimoje, susidūrusioje su politiniu persekiojimu.

XIX a. II pusėje Lietuvos visuomeniniame gyvenime, varžomame tikslinių imperinės valdžios kurtų apribojimų, stabdomame posukiliminių represijų gūsių, ruseno LDK bajoriškos kultūros atmintis. Ji lėmė dalies Lietuvos bajorų pasaulėžiūrai būdingą ankstesnių politinių ir kultūrinių tradicijų tęstinumą: meninės kūrybos ir įvairių kitų sričių kilmingoji inteligentija tarsi asmens atpažinimo kodą tebekartojo Lietuvos vardą. Kaip žinia, panąšios į šias istorinės patirtys ir lietuvių kultūrininkų pastangos prisidėjo prie lietuviybės gajumo imperinio Rusijos režimo sąlygomis ir lietuvių separatistinių valstybingumo nuostatų formavimosi XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Dėl sudėtingų politinio ar asmeninio gyvenimo aplinkybių nemažai asmenų, kuriems tebebuvo būdinga artima LDK gyventojui galvosena ir kurie jautėsi esą istorinės Lietuvos patriotais, šiandien nėra plačiau žinomi.

Negausiai išlikusi faktinė medžiaga ir šaltinių trūkumas neišvengiamai nulemia tam tikrą fragmentiškumą siekiant atkurti įdomią, savitą, Vilniuje gyvenusio bajorų kilmės (herbas „Łopot“) F. Łopatyńskiego biografiją, pažymėtą lietuviškais punktyrais. Tačiau turimų duomenų pakanka, kad galėtume įsitikinti muziko, fotografo ir poeto puoselėta meile savo kraštui, rūpesčiu Lietuvos ir Vilniaus kultūrinio gyvenimo kokybe. Autoriaus pasaulėvoką iškalbingai deklaruoja retas lituanistinis pavyzdys – XIX a. viduryje sukurta muzika dainai pagal lietuvišką tekstą.

Iki šiol mažai žinoti menininko kūrybinės biografijos faktai suteikia naujų žinių apie Vilniaus kultūrinį gyvenimą ir sociokultūrinę aplinką, kurtą tų, kurie XIX a. viduryje ir II pusėje išlaikė LDK bajorų valstybinę savivoką. Patriotiniai F. Łopatyńskiego įvairiapusės veiklos motyvai

atsiskleidžia per jo kūrybą ir bendrystės saitus su daugeliu Lietuvos istorijai žinomų krašto kultūrininkų – muzikų, dailininkų, literatų, leidėjų, fotografų, Vilniaus senienų muziejaus kūrėjų ir VLAK narių, anuomet populiarios menininkų susibūrimo vietos – Römerių namų – lankytojų. Be kitų, itin artimai bendrauta su Vilniaus legenda „kaimo Dainiumi“ W. Syrokomla ir kalbininku bei muziku J. Karłowicziumi. Šios atodangos tampa svarbios pateikiant daugialypį Lietuvos patriotu save pozicionavusio vilniečio menininko paveikslą.